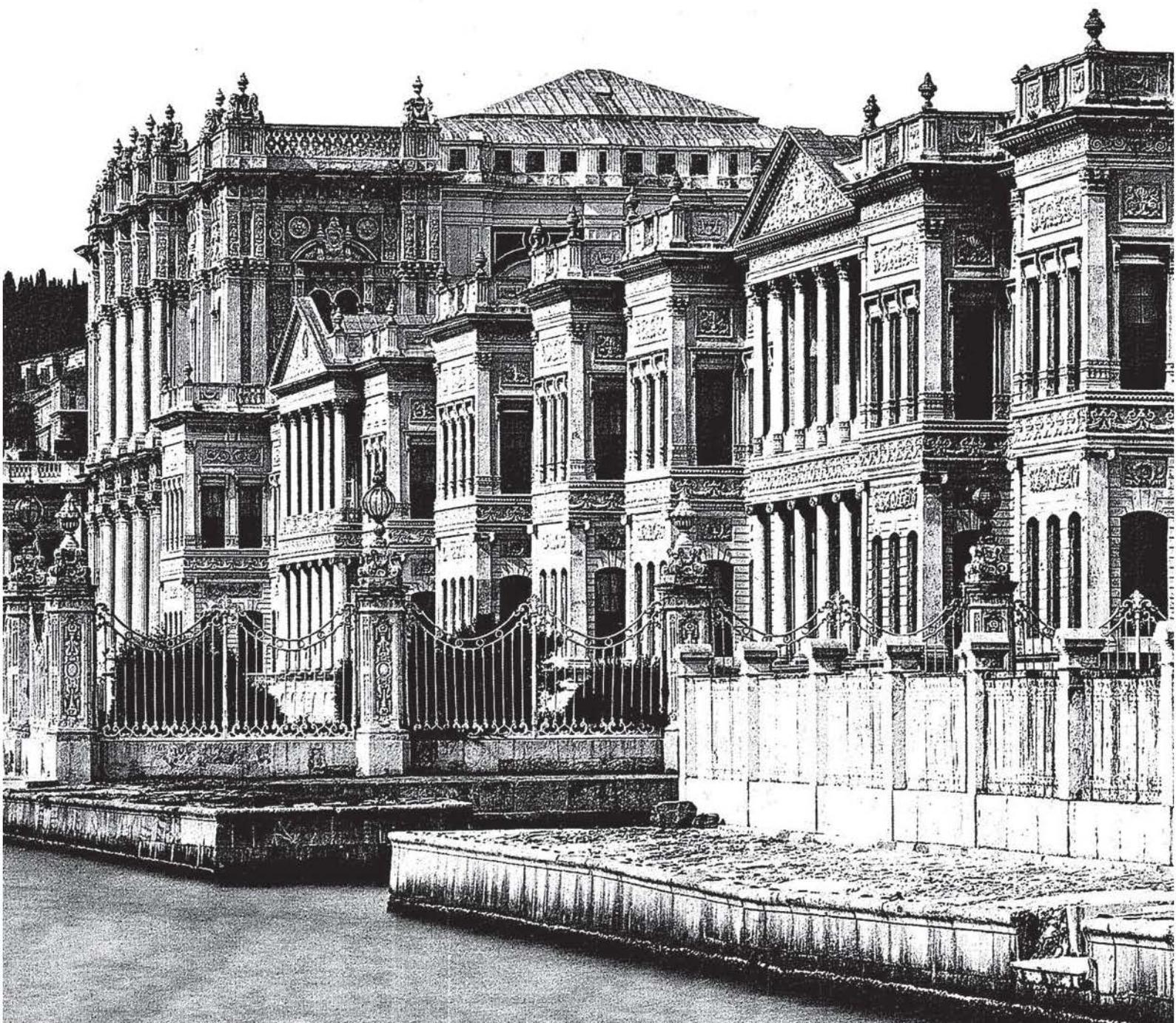

I S S N 1304-9946

ms

MILLI SARAYLAR

SAYI 3
H-KÜLTÜR
T-MİMARLIK

TBMM MİLLİ SARAYLAR DAİRE BAŞKANLIĞI'NCA 2006 YILINDA HAZIRLANMIŞTIR. HER TÜRLÜ YAYIN HAKKI SAKLIDIR.
YAYIN NO. 32

TBMM MİLLİ SARAYLAR DAİRE BAŞKANLIĞI adına sahibi
Milli Saraylar Daire Başkanı Dr. Cemal Öztaş

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Metin Sözen

Prof. İskender Pala

Doç. Dr. Cengiz Can

Feyzullah Özcan

Suat Hakkı Kutay

Kemal Kahraman

Yasin Yıldız

EDİTÖR

Ömer Taşdelen

Ayşe Fazlıoğlu

DÜZELTİ

Aydan Gürün

GRAFİK TASARIM

Esin Öncü

FOTOĞRAFLAR

Fikret Yıldız

Suat Alkan

TBMM Milli Saraylar Dia Arşivi

TBMM Basımevi - Ankara

I S S N 1304-9046

Gül SARIDİKMEN*

Türk Resminden Örneklerle Dolmabahçe Sarayı ve Çevresindeki Yapılar

Deniz kenarındaki Boğaz'a hakim konumuyla İstanbul'un simgelerinden biri olan Dolmabahçe Sarayı ve hemen yanılarındaki Dolmabahçe Camisi, Hoca Ali Riza, İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Cevat Dereli, Şeref Akdik, Şefik Bursali, Cihat Burak gibi pek çok Türk sanatçının resmine konu olmuştur. Saray, Brindesi, Luigi Querana ve Fausto Zonaro başta olmak üzere pek çok yabancı sanatçı tarafından da resmedilmiştir.

Mustafa Cezar'ın, "Muhteşem Dolmabahçe Sarayı 19. yüzyıl Boğaziçi yapılarının efen-disidir."¹ dediği yapı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı tarzdaki saray örneklerinin en önemlisi olup, planında Türk ve Batı; iç ve dış süslemelerinde ise Barok, Rokoko ve Am-pir özellikleri gösteren eklektik bir anlayışı yansıtır. Dolmabahçe Sarayı, hem yönetim hem de yaşam mekanı olmuş ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik yapılardan oluşan büyük bir komplekstir. Yapının yerinde, bugünkü sarayın inşası öncesinde çeşitli köşkler, kasırlar, Be-siktaş Sarayı Hümâyûnu olduğu bilinir. Sultan Abdülmecid tarafından, Melling'in gravü-

1 Sanatçısı bilinmiyor, *Dolmabahçe Sarayı*, 19. yüzyıl sonu, tuval üzerine yağlıboya, 78,5 x 63 cm., Milli Saraylar Koleksiyonu.

2 Resim 1'den detay.

ründe² görülen bu yapılar yıkımlarla günümüzdeki saray inşa edilmiştir. Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan ve 1842-43'te inşasına başlayan ve 1856'da tamamlanan Dolmabahçe Sarayı'nın yapımında, Sermimar Abdülhalim Bey, mimar ağası ve bina emini Altunizade İsmail Zühtü Paşa, inşaat işlerinin başında da Garabet Balyan ve yardımcı olarak Nikoğos Balyan ve çeşitli hassa kalfaları görev almıştır.³

Saray kompleksinde Saat Kulesi, Hazine Kapı, Hazine-i Hassa Dairesi, Mefruşat Dairesi, Saltanat Kapı, Resmi Daire (Selamlık), Muayede Salonu, Harem Dairesi, Cariyeler Dairesi, Koltuk Kapı, Uzun Yol, Camlı Köşk, Kuşluk Binası, Kuşluk Köşkü, Kuş Hastanesi, İç Hazine Dairesi, Valide Kapı, Gedikli Cariyeler Dairesi, Kızlarağası Dairesi, I. Hareket Köşkü, II. Hareket Köşkü, Sünnet Köşkü, Sera, Veliyah Dairesi, Dokumahane, Musâhibân Dairesi, Matbah-ı Amire, Baltacılar Dairesi, Agavat Dairesi, Bezm-i Alem Valide Sultan Camii, Bendegân Dairesi, Servis Yapıları, Atiyye-i Seniyye Binaları, İstabl-ı Amire, Tiyatro Binası, Serasker Dairesi, Hamlahâne bulunmaktadır.⁴ Bu yapılardan İstabl-ı Amire, Tiyatro Binası ve Hamlahâne örneklerinde olduğu gibi, bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Değişik dönemlerde sanatçılardan yapılan resimler Dolmabahçe Sarayı'ni adeta belgeler niteliktedir. Bugün TBMM Milli Saraylar Koleksiyonu kapsamında Dolmabahçe Sarayı'nda yer alan sanatçısı bilinmeyen bir resim örneği, Dolmabahçe Sarayı'ni günümüze ulaşmayan bölgüleriyle birlikte gösterir.⁵

Yıldız Albümleri'nde yer alan bir fotoğraftan⁶ yapıldığı açıkça ortada olan ve sanatçısı bilinmeyen Türk Primitifleri tarzındaki yağlıboya tabloda, Ayaspâşa'dan bakışla, Dolmabahçe Sarayı kompleksi, Boğaz ve Anadolu yakası resmedilmiştir. Sanatçı, Kargopoulo tarafından 1891'de çekilen fotoğrafı bütün ayrıntıları ile net biçimde tuvale aktarmıştır. Ön planda madeni fenerler ve henüz fidan olan ağaçlık alan görülür. Orta planda ise Dolmabahçe Sarayı kompleksi bütünlüğündeki yapılar sıralanır. Resimde görülen yapılar Dolmabahçe Sarayı kompleksi vaziyet planına⁷ göre, İstabl-ı Amire'nin gerisindeki ağaçlık alan Bayıldım Bahçesi'dir. Sağdan sola doğru, Dolmabahçe Sarayı'nın Hazine Kapı, Eski Mefruşat Dairesi, Hazine-i Hassa Dairesi, Selamlık Bahçesi, Resmi Daire (Selamlık), Muayede Salonu ve Saltanat Kapı seçilmekle birlikte, arkada saray kompleksinin diğer yapılarının üst kışmaları belirir. Ayrıca, en solda ise Çırağan Sarayı ve Ortaköy Camisi de resimde yer alır.

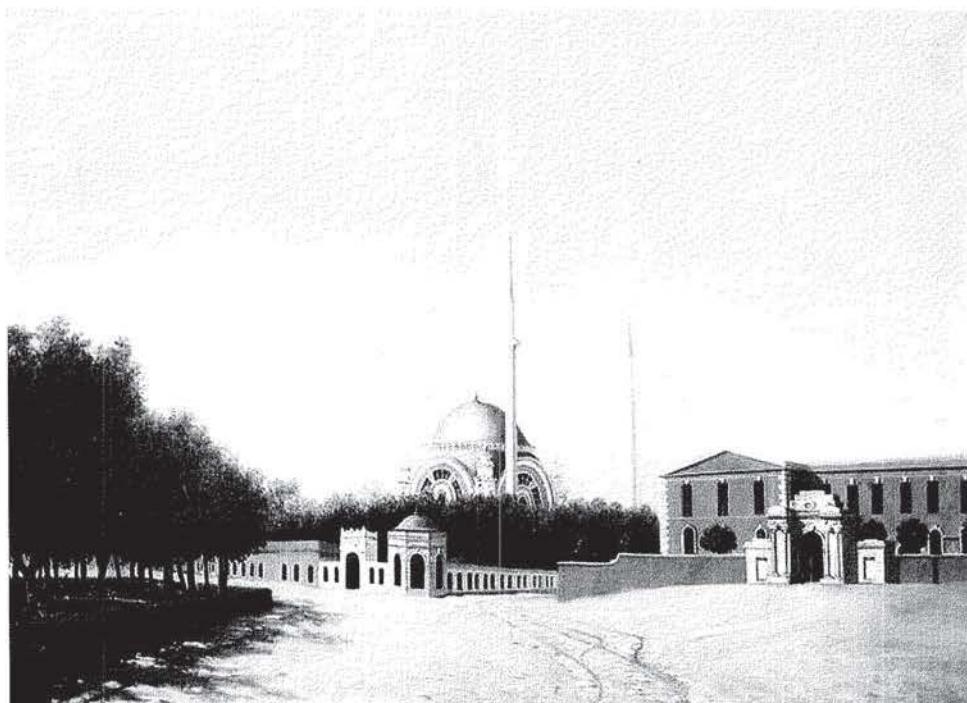
Tabloda orta planda, kırmızı kiremit kapı çatı grupları günümüze ulaşmayan İstabl-ı Amire'dir. Günümüze ulaşmayan yapı grubunda, geniş dörtgen bir avlu etrafında, at ve arabaların geçebileceği genişlikte düzenlenen kapı aralarında, Ahır, Nalbanthane, Koğuş, Tavla ve Arabalık bölümleri vardı. Avlu ortasında neoklasik cepheli kubbeli ve kafesli Raht

Hazinesi yer alıyordu. Sultan III. Selim'in yenilettiği Beşiktaş Sahil Sarayı'nın Tüfenkhanesi'nin değiştirilmesiyle yapılan İstabl-ı Amire, 1881 yılındaki yangında büyük zarar görmüştür. 1947'de İstabl-ı Amire kaldırılarak yerine günümüzdeki İnönü Stadı yapılmıştır.⁸

Sanatçının fotoğraftan aktardığı yağlıboya resimde, Dolmabahçe Sarayı kompleksini gerçeğe uygun olarak resmetmiştir ve bu yağlıboya resim, günümüze ulaşmayan yapıları için görsel belge değeri taşır.

Dolmabahçe'de deniz kenarında yer alan Dolmabahçe Camisi de sarayla birlikte birçok sanatçının resmine konu olmuştur. Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından inşası başlatılan yapı, ancak ölümü üzerine Sultan Abdülmecid tarafından tamamlattırılmıştır. 1855 yılında ibadete açılan yapının tasarımcısı Garabet Balyan'a aittir.⁹ Katre planlı, kubbe örtülü caminin, girişinin olduğu kuzey cephesinde, hünkâr bölümü ve iki minare bulunmaktadır.

MSGŞÜ İRHM'de yer alan Türk Primitifleri tarzında fotoğraftan çalışıldığı anlaşılan yağlıboya resim, Dolmabahçe Bezmiâlem Valide Sultan Camisi'ni merkez alarak, önündeki çokgen gövdeli, kurşun kaplı kubbe örtülü muvakkithanenin özgün konumunu ve günümüze ulaşmayan Dolmabahçe Tiyatrosu¹⁰'nu betimler. Resmin sağında kesilmiş olarak

3 Sanatçı bilinmeyen, *Dolmabahçe Camii*, 19. yüzyıl sonu, tuval üzerine yağlıboya, 76 x 100 cm, MSGŞÜ İRHM Koleksiyonu.

görülen tiyatro binası, iki katlı, üstte dikdörtgen, alta yuvarlak kemerli pencere açıklıklarıyla, Ampir üslup özellikleri gösterir. Tiyatronun önünde yuvarlak kemerli, kilit taşı belirginleştirilmiş, iki yanında da ikişer sütunlu kör kemerli ve yanlarında daha alçak dikdörtgen nişli, yine ampir özellikli, zafertaki görünümü anıtsal girişü görülür. Ortada yuvarlak kemerli açıklıkları olan duvar, ampir üslupta çokgen gövdeli muvakkithane ve solunda yuvarlak kemerli anıtsal girişü olan caminin bahçesi, bol ağaçlı yeşil bir alan görünümündedir. Muvakkithanenin yanındaki girişin yanında duvar devamı olarak görülen sarı boyalı yer, önce karakol olarak kullanılmış ve meydana açılan bu karakol, daha sonra Serasker Dairesi olarak hizmet vermiştir.¹¹ Yatay bir hat oluşturan ağaçların üst kısmından itibaren caminin geniş yuvarlak kemerli iki cephesi, köşelerindeki süslü üç köşe kulesiyle iki cephesi görülecek biçimde betimlenmiştir. Kurşun kaplı merkezi kubbeli caminin, yine kurşun kaplı külâh örtülü iki minaresi oldukça uzun ve ince olarak gösterilmiştir. Resmin solunda ise, ağaçlar ve ağaç gövdeleri arasından deniz görülür. Gökyüzünün geniş yer tuttuğu resim,

yapıların tüm ayrıntılarını gösterir. Gerçeğe uygun olarak resmedilen yağlıboya resim, caminin etrafındaki yerleşimi belgeler. Günümüzde caminin ön kısmında görülen muvakkithane, özgün yerinden kaldırılarak deniz tarafına taşınmıştır. Ayrıca, caminin resimde görülen avlu duvarı da günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşmayan tiyatro binasının olduğu yerden de bugün yol geçmektedir. Bu değişimler göz önünde bulundurulduğunda, resmin görsel belge değerinin ne denli yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

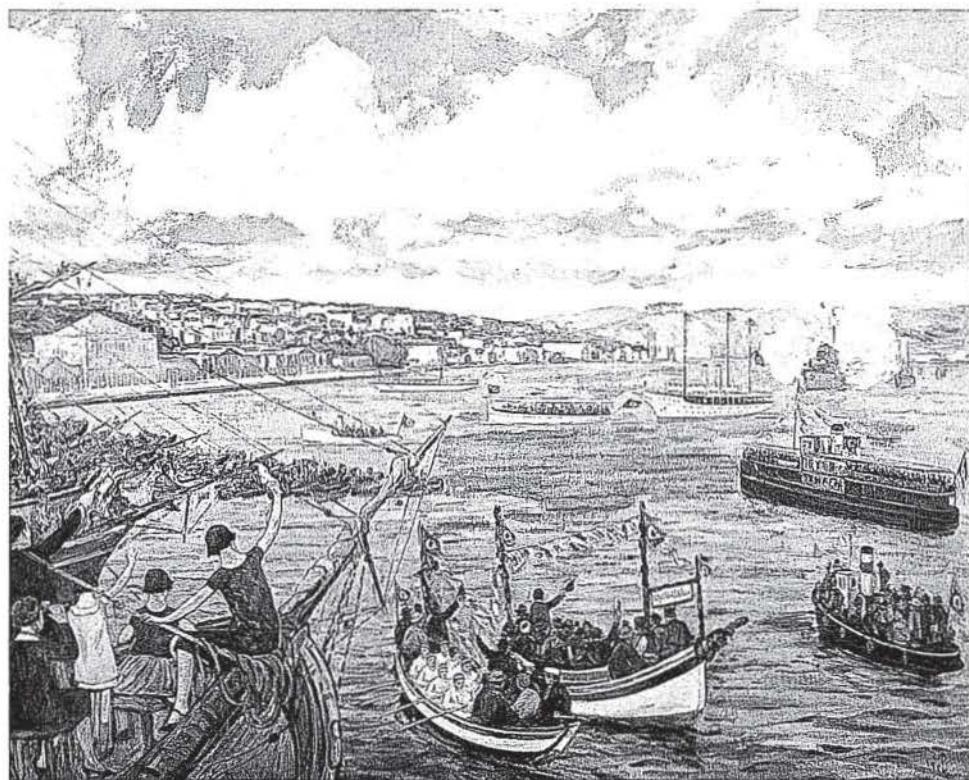
Hoca Ali Rıza'nın (1858-1930) Deniz Müzesi'ndeki resminde, denizden bakış açısıyla sağdan sola doğru Dolmabahçe Sarayı, Dolmabahçe Camisi ve gerisinde Kabataş, Fındıklı sahili ve yamaçlardaki yapılar sıralanır. Sanatçının bölgenin siluetini de aktardığı resimde, sağda Dolmabahçe Sarayı ile başlayan kompozisyon, solda üst kısmındaki Cihangir Camisi ile sonlanır. Sarayın deniz kenarındaki madeni parmaklıklarının devamı ile cami arasında görülen yapı da yine günümüze ulaşmayan Serasker Dairesi olabilir.¹² Sanatçı, güçlü bir desenle yapıları gerçeğe uygun olarak resmetmiştir.

4 Hoca Ali Rıza, *Dolmabahçe Sarayı*
Önleri, kağıt üzerine karakalem,
18 x 32 cm., İstanbul Deniz Müzesi
Resim Koleksiyonu.

Mehmet Ruhi Arel'in (1880-1931) Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ndeki 1927 tarihli "Atatürk'e İstikbal" adlı yağlıboya tablosunda da Dolmabahçe Sarayı denizden görülür. 1927'de yapılan tabloda soldan sağa doğru, Dolmabahçe Sarayı'nın denize bakan cephesiyle Resmi Daire (Selamlık), iki kathı Muayedede Salonu, Harem Dairesi ve Veliahit Dairesi sıralanır. Ön planda kayıklar içinde kalabalık bir halk sahnesi yer alır. Bayraklarla donatılmış tekneler, kayıklardaki coşku içindeki halk, İstanbul'a gelen Atatürk'ü karşılamaktadır. Tablonun sağ alt tarafındaki kayığın bayrak dalgalanan direkleri arasında da eski yazı ile "sefalar geldin gazımız" yazılıdır. Atatürk, 1 Temmuz 1927'de İstanbul'a gelerek Dolmabahçe Sarayı'na gitmiştir. Ruhi Arel de bu tarihi olayı tüm canlılığıyla tuvale aktarmıştır. Çelik Gülersoy, Dolmabahçe ile ilgili kitabında, Atatürk'ün İstanbul'a ve Dolmabahçe Sarayı'na gelişiyile ilgili olarak "Bu heyecan dolu günün havasını yansitan 'sevimli' bir eser olarak, Ruhi Bey'in ünlü tablosunun röproduksyonunu bu sayfalarda vermektediyim."¹³ demekte ve kitapta tablonun altında "Ruhi bey'in tarihi tablosu. Atatürk'ün ilk gelesi 1927."¹⁴ ibaresi yer almaktadır.

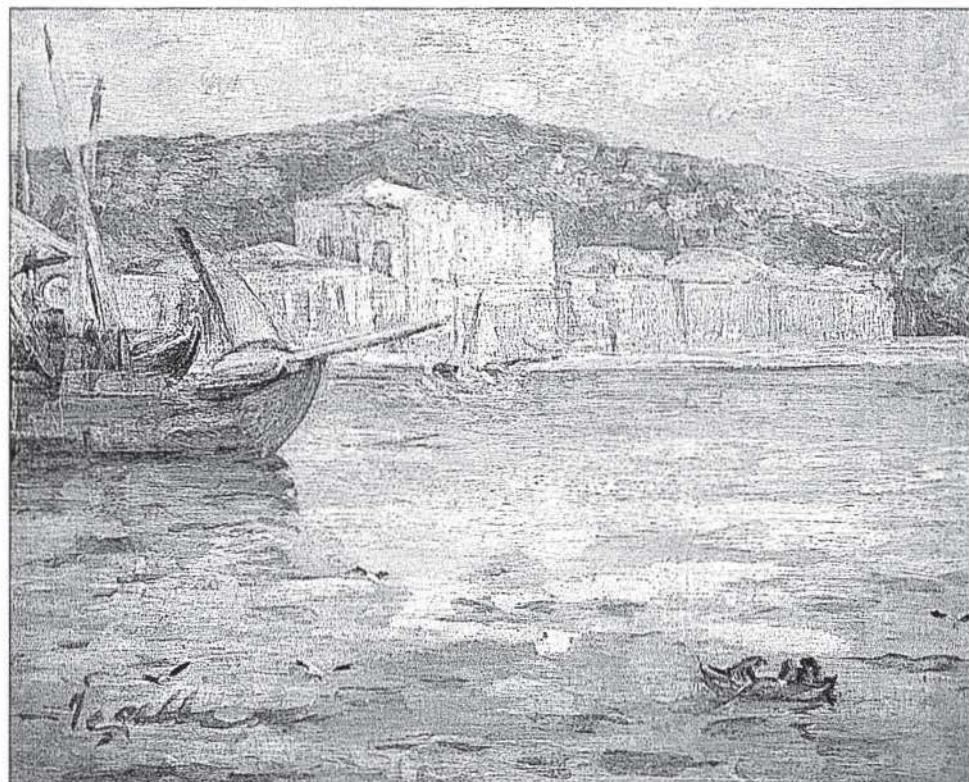
Ibrahim Çallı'nın (1882-1960) İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ndeki eskiz boyutundaki küçük yağlıboya tablosunda da Dolmabahçe Sarayı'nın denize bakan cephesi gö-

5

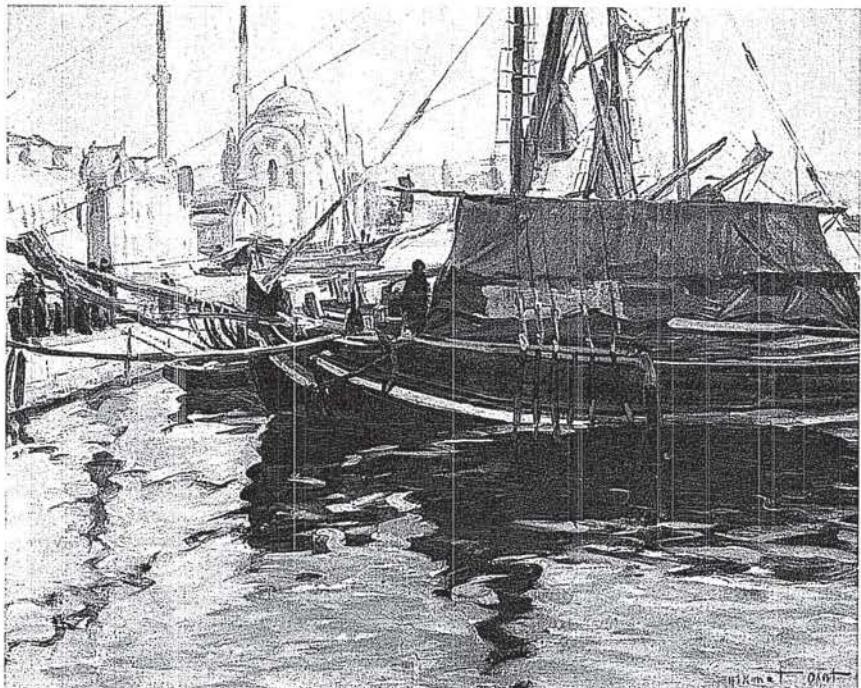
5 Mehmet Ruhi Arel, *Atatürk'e İstikbal*, 1927, tuval üzerine yağlıboya, 93 x 119 cm., Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu.

6 İbrahim Çallı, *Dolmabahçe Sarayı'ndan*, tuval üzerine yağlıboya, 38 x 47 cm., İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu.

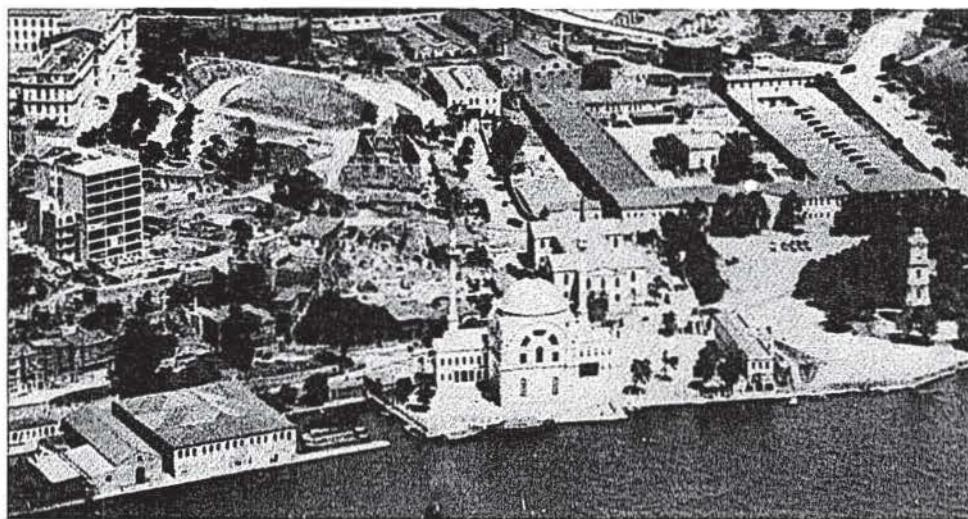
6

rülür. Yarısından fazlasını ön plandaki denizin kapladığı resimde, denize paralel olarak soldan sağa doğru, Resmi Daire (Selamlık), iki katlı Muayede Salonu, Harem Dairesi ve Veliyah Dairesi resimlenmiştir. Arka planda tepe boyunca uzanan yerleşim ve gökyüzüyle kompozisyon sonlanır. Sanatçı, açık havada çalıştığı izlenimci nitelikteki resminde saray yapılarını ayrıntılarına girmeden genel görünümleriyle, doğru oranlarla aktarmıştır.

7 Hikmet Onat, *İstanbul'da Telkenli*,
1935, tuval üzerine yağlıboya, 78 x 93 cm,
Maliye Bakanlığı Koleksiyonu.
8 Aynu tablodan detay.

9

9 6.6.1923, saat 11.30, İngiliz işgal kuvvetlerinin şehri boşaltmasından az önce uçaktan aldığı seri fotoğrafların birinden ayrıntı. Dolmabahçe Camisi ve Hamlahâne Binası.

10 Sabri Berkel, *Dolmabahçe Surlarından*, 1939, tuval üzerine yağlıboya, 32.5 x 41 cm., MSGSÜ İRHM Koleksiyonu.

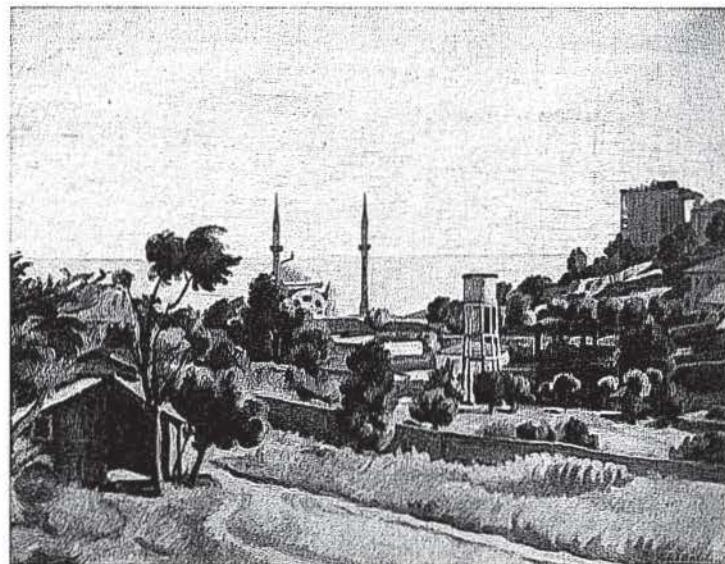
11 1930'lu yıllar. İstabl-i Amire, Gazhane ve çevresi.

Maliye Bakanlığı Koleksiyonu'ndaki Hikmet Onat'ın (1880-1977) İzlenimci nitelikteki yağlıboya resminde, Fındıklı-Kabataş yönünden bakışla kıyıdaki tekneler ve sol tarafta cami resmedilmiştir. Resmin ana konusu olmamakla birlikte, geri planda yer alan kubbe örtülü ve iki minareli Dolmabahçe Camisi, genel olarak mimarisini ve oranlarıyla doğru olarak resmedilmiştir.

Dolmabahçe Camisi'nin solunda, günümüze ulaşmayan İnhisarlar ve Hamlahâne binası yer alır. Saray kayıklarının yer aldığı, küçük onarımlarının gerçekleştirildiği ve hamlacılar tarafından kullanılmış olan Hamlahâne Binası¹⁵, 1957'lerde Dolmabahçe-Fındıklı arasındaki kıyı çalışmaları sırasında yıkılmıştır.

Saltanat kayıklarının bağlı olduğu ve çekildiği küçük mendireğe sahip olan Hamlahâne'nin, Hamlacı Ocakları ve cami bitişliğinde küçük limanı vardır. Yan cephesi ve limana bakan cephesinde kemerli kayıklaneleri olan yapıının üst katı dikdörtgen pencerelidir. Yapıların üç kısmında da, yine diğer yapılar gibi, günümüze ulaşmayan kömür depoları yer almıştır.¹⁶ Küçük limanı günümüze ulaşan Hamlahâne'nin olduğu yerde, halen bir park bulunmaktadır. Işığın ve rengin öne çıktığı İzlenimci tarzdaki 1935 tarihli yağlıboya resim, Dolmabahçe Camisi ve bu yıllarda yıkılmamış olan Hamlahâne ile çevresi hakkında bilgi vermektedir.

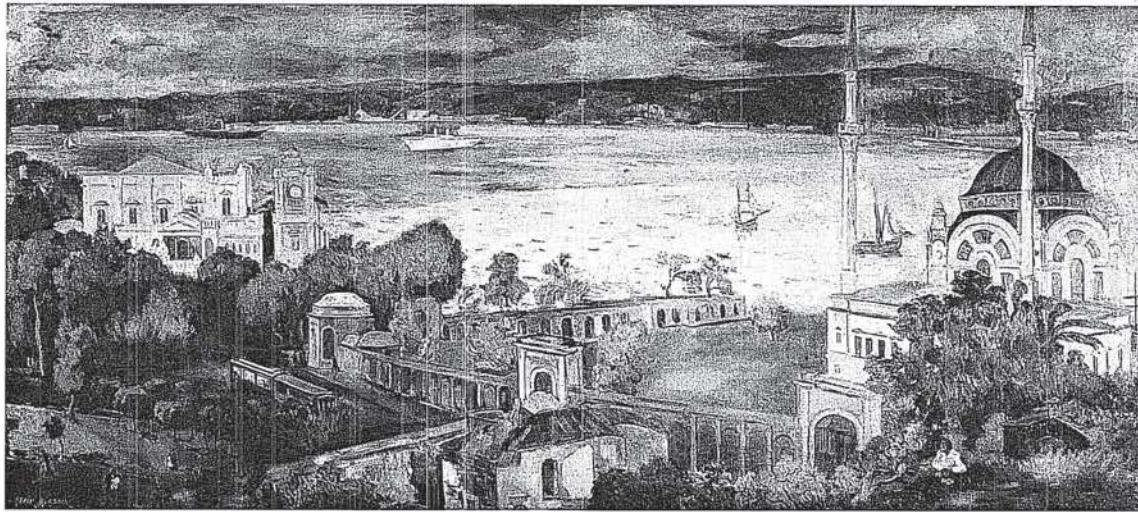
Sabri Berkel'in (1907-1993) MSGSÜ İRHM'de yer alan 1939 tarihli yağlıboya tablosunda, Dolmabahçe Sarayı'nın bütünlüğünde, sarayın aydınlatma ve isıtmasında kullanılan Dolmabahçe Gazhanesi' nin olduğu alan, İstabl-i Amire'nin bir bölümü ve sahildeki Dolmabahçe Camisi'nin üst kısmı görülür. Berkel'in resmi, Maçka, Küçük Çiftlik Parkı surlarından bakışla bu bölgenin 1939'daki görünümünü aktarır.

10

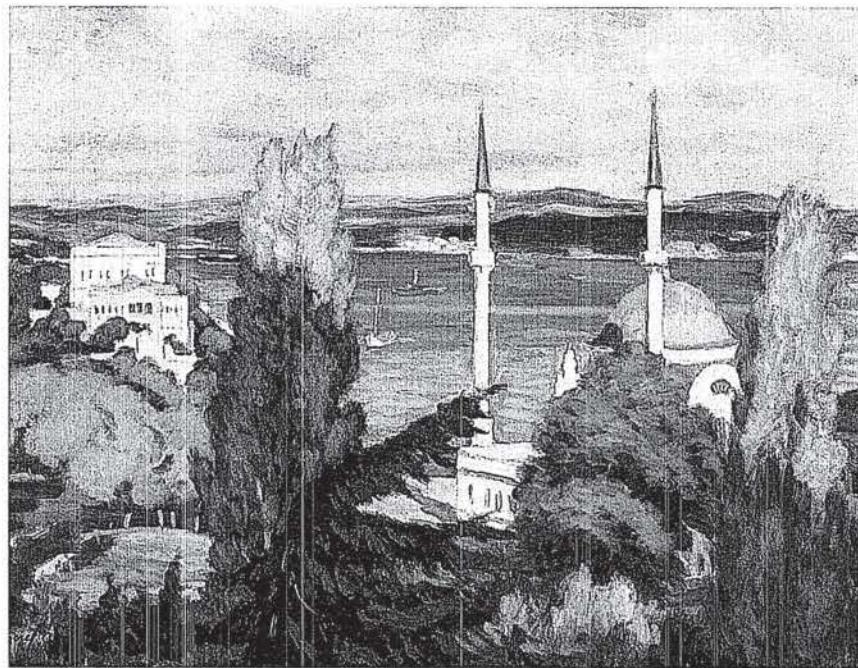
11

12

12 Şefik Bursali, *Dolmabahçe'den*,
tuval üzerine yağlıboya, 80 x 100 cm.,
Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi
Koleksiyonu.

13 Şeref Akdik, *Ayaspaşa'dan
Dolmabahçe*, 1959, tuval üzerine
yağlıboya, 65 x 51 cm., Türkiye İş
Bankası Resim Koleksiyonu.

13

Şefik Bursali'nin (1903-1990) Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nde yer alan yağlıboya resminde, Ayaspaşa'dan bakışla, sağda Dolmabahçe Camisi, solda Dolmabahçe Sa- at Kulesi ve Dolmabahçe Sarayı ve orta planda deniz, geri planda da Anadolu yakası ve gökyüzüyle kompozisyon sonlanır. Sanatçının resminde, Dolmabahçe Camisi'nin günü- müze ulaşmayan avlu duvarı ve anıtsal girişleri açıkça görülür. Yine bugün deniz tarafında yer alan muvakkithane de duvar köşesinde yola hakim konumunda orijinal yerindedir. Dol- mabahçe Camisi'nin avlu duvarı, imar faaliyetleri sırasında yıkılmış ve aylunun olduğu yere şimdiki meydan yapılmıştır. Avlu duvarı köşesindeki muvakkithane, deniz kenarına ta- şınmış ve avlu kapısındaki kitabe de caminin mihrap duvarı önüne yerleştirilmiştir.¹⁷ Bu açı- dan, bu resmin de görsel belge değeri büyktür.

Şeref Akdik'in (1899-1972) Türkiye İş Bankası Koleksiyonu'ndaki bol ışıklı ve renkli yağlıboya resminden de yine Ayaspaşa'dan bakışla ön planda ağaçlık ve sağda, ağaçlar arkas-

14

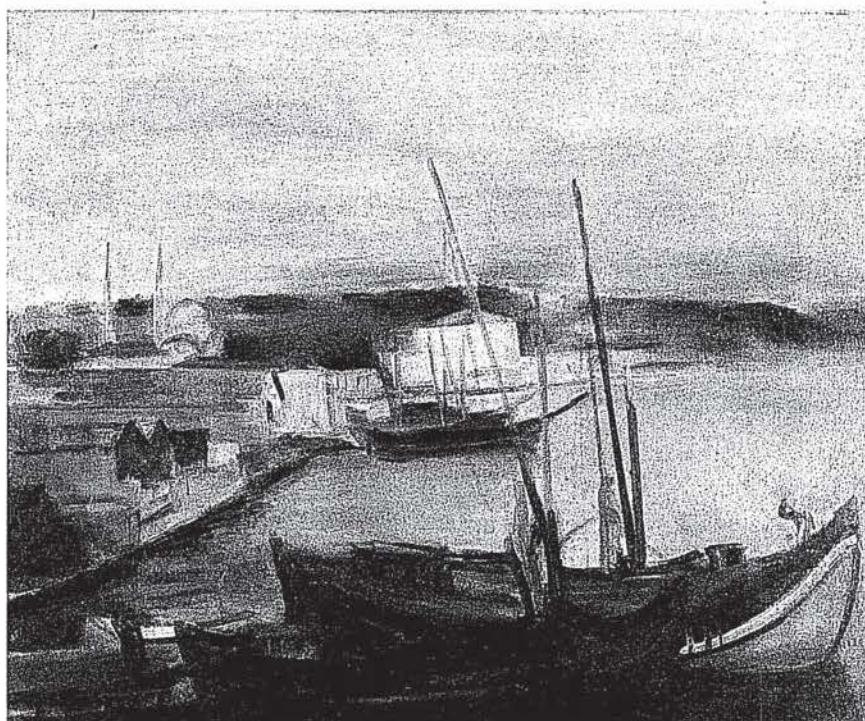
14 Cevat Dereli, *Boğazdan Görüntü*, tuval üzerine yağlıboya, 54 x 72 cm., Maliye Bakanlığı Koleksiyonu.

15 İlhami, *Fındıklı'da Takalar*, tuval üzerine yağlıboya, 39.5 x 46.5 cm., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Resim Koleksiyonu.

sında Dolmabahçe Camisi'nin minareleri ile kubbeli üst bölüm; solda ise, yine ağaçlar arasından Dolmabahçe Sarayı görülür. Orta planda masmavi denizde sarı ve kırmızı gemiler, daha geride yatay hat biçiminde Anadolu yakası ve gökyüzü yer alır.

Cevat Dereli'nin (1900-1989) Maliye Bakanlığı Koleksiyonu'nda yer alan yağlıboya tablosunda, Fındıklı-Kabataş yönünden bakışla Dolmabahçe resmedilmiştir. Soldan sağa doğru günümüzde ulaşmayan depolar, Hamlahane, Dolmabahçe Camisi ile Dolmabahçe Sarayı'nın denize bakan tüm cephesi resimde yer alır. Deniz kıyısında sıralanan yapılar gerikeki Ortaköy Camisi ile son bulur.

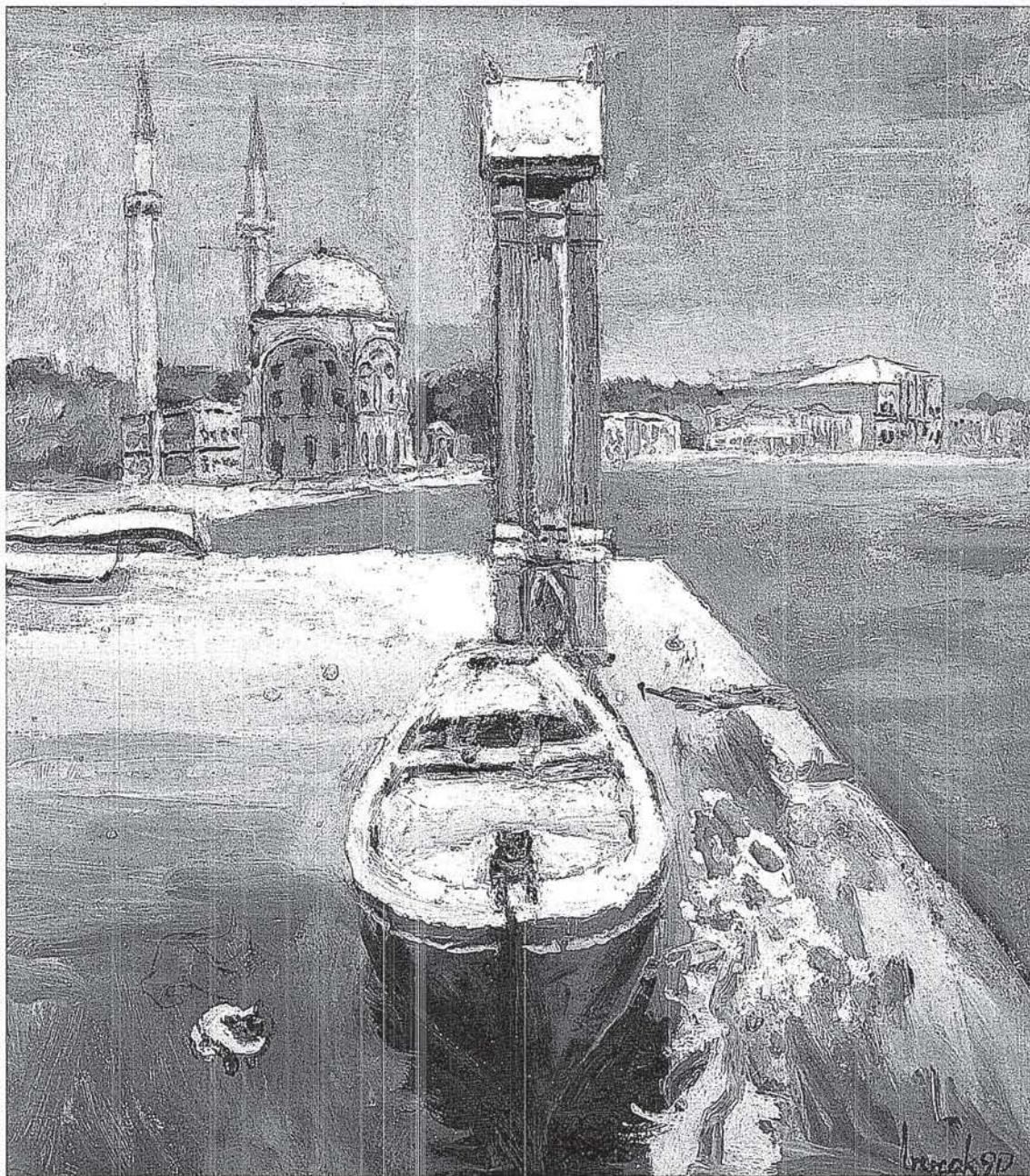
Cevat Dereli'nin Maliye Bakanlığı Koleksiyonu'ndaki tablosunun bir benzeri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Resim Koleksiyonu kapsamında Atatürk Kitaplığı'nda yer alır. İlhami'nin ön planda kayıkların yer aldığı "Fındıklı'da Takalar" adlı yağlıboya tablosunda Cevat Dereli'nin resmindeki gibi Fındıklı'dan bakışla sahildeki depolar, Dolmabahçe Camisi ve sahil boyunca Dolmabahçe Sarayı ile sahil uzayıp gider. Cevat Dereli'nin tablosunda Ortaköy Camisi'ne kadar sahildeki yapılar sıralanırken, İlhami'nin tablosunda Dolmabahçe Sarayı'ndan sonraki yapılar resmedilmemiştir.

15

Dolmabahçe'yi resmeden sanatçılardan biri de, Cihat Burak'tır (1915-1994). Sanatçının 1990 tarihli resminde, Kabataş'tan bakışla Dolmabahçe Camisi ve saray resmedilmiştir. Ön planda karaya çıkarılmış bir kayık gerisinde, Kabataş Limanın hatırası olarak dikilen Sultan Abdülmecid tuğralı abide¹⁸ yandan görülür.¹⁹ Abidenin solunda, iskele ve Dolmabahçe Camisi ve hemen yanlarında deniz kıyısına taşınmış olan muvakkithanesi belirir. Resmi ikiye bölen kitabevin sağında ise, sahil boyunca denize bakan cepheleriyle Hazine-i Hassa Dairesi, Selamlık, Muayede Salonu ve Harem sıralanır.

16 Cihat Burak, *Dolmabahçe*, 1990,
kağıt üzerine yağlıboya, 28 x 35 cm.

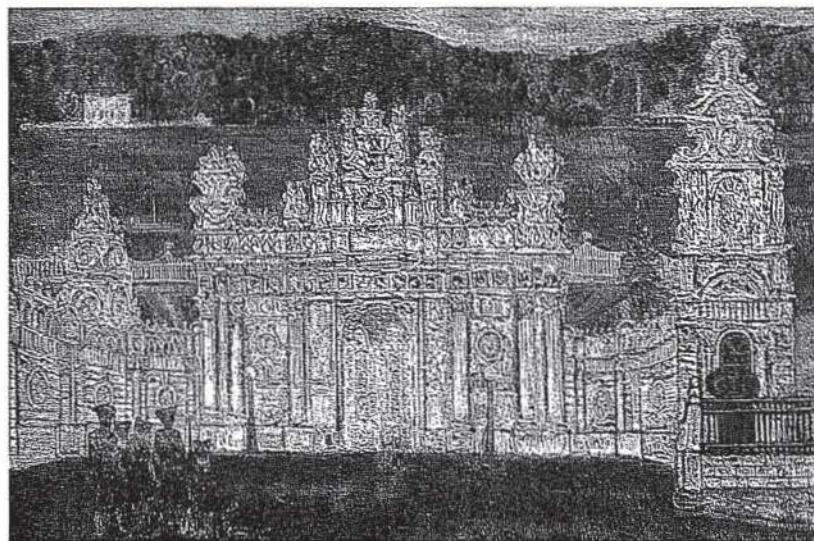

Cihat Burak, Dolmabahçe Sarayı'nın sultanların kullandığı görkemli Sultanat Kapı'nın resimlerini de yapmıştır. Saray bahçesine ve caddeye bakan her iki cephe de içbükey forma sahip olan kapı, sanatçının Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ndeki yağlıboya tablosunda ve Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nde yer alan serigrafisinde, önünde, bir grup halinde askeri kıyafetleriyle muharip gazilerle birlikte resmedilmiştir. İDGSA 2. İstanbul Sanat Bayramı kapsamında düzenlenen "Fotoğrlarla Türk Resim ve Heykel Sanatı Sergisi" için hazırlanan katalogda Sezer Tansuğ, Cihat Burak'in MSGSÜ İRHM'deki tablosu için güzel bir değerlendirme yapmıştır.

"...Resimdeki figür grubu, fani yaşamı bu sarayda son bulan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, Kurtuluş Savaşı anılarını çağrıştıran, onun yalın ve mütevazı yaşamını simgeleyen bir anlam taşıyor. Saray girişinin beyaz süslü taşlarıyla şatafatlı görünümüne karşı, gaziler grubu, Mustafa Kemal'in Kuvayı Milliyeci ruhunu kutsayan, yoksul İstiklal savaşçılarından."²⁰ MSGSÜ İRHM'deki tabloda, caddeye bakan cephesiyle Sultanat Kapısı anitsal olarak yer alır. Sultanat Kapı arkasında sarayın Selamlık bahçesi, deniz ve Anadolu kıyısındaki yapılar da görülür.

17 Cihat Burak, *Dolmabahçe Sarayı Kapısı*, 1967, tuval üzerine yağlıboya, 97 x 146 cm., MSGSÜ İRHM Koleksiyonu.

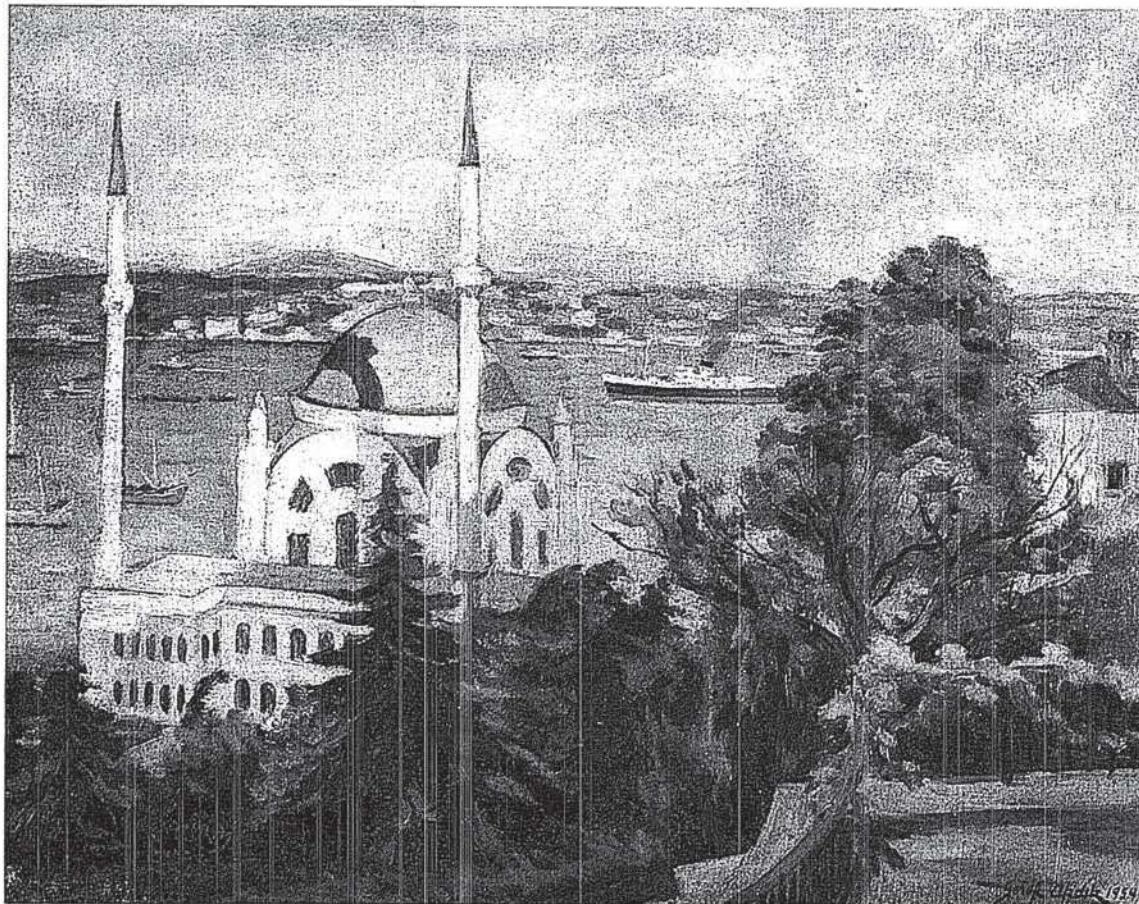
18 Cihat Burak, *Kuvayı Milliye Gazileri*, 1981, serigrafi, 37 x 49.5 cm.

17

18

19 Şeref Akdik, *Dolmabahçe Camisi*,
1959, tuval üzerine yağlıboya,
50 x 65 cm., Türkiye İş Bankası Resim
Koleksiyonu.

Dolmabahçe Camisi'nin saray olmaksızın tek resmedildiği örnekler de vardır.

Şeref Akdik'in Türkiye İş Bankası Koleksiyonu'nda yer alan 1959 tarihli yağlıboya resminden, caminin karşısındaki ağaçlıklı tepelik Ayaspaşa'dan bakışla Dolmabahçe Camisi ve Boğaziçi betimlenir. Ön planda ağaçların yer aldığı resmin orta planında solda, Dolmabahçe Camisi'nin yola bakan cephesindeki hünkar bölümü, iki minaresi ve kubbe örtüsüyle ana kütlesi açıkça görülür. Cami gerisinde üzerinde vapurlar ve gemilerle mavi deniz ve yatay bir hat halinde Anadolu yakası belirir.

Naci Kalmukoğlu'nun (1896-1957) İzlenimci tarzdaki yağlıboya resmi de, yine Şeref Akdik gibi, Ayaspaşa'dan bakışla, Dolmabahçe Camisi'nin hünkar bölümü ve minarelerinin yer aldığı cephesini betimler. Şeref Akdik'in resminden olduğu gibi, cami gerisindeki mavi denizde gemiler ve geride, yatay hat halinde Anadolu yakası belirir.

Naci Kalmukoğlu'nun Dolmabahçe Camisi'ni betimedığı bir diğer yağlıboya resmi de, Taviloğlu Koleksiyonu'nda yer alır. Caminin ön plana çıktıığı resimde, yapının hünkar bölümü, üst örtüsü, minareleri, caminin ana kütlesi ve kubbe örtüsü ayrıntılı olarak görülür.

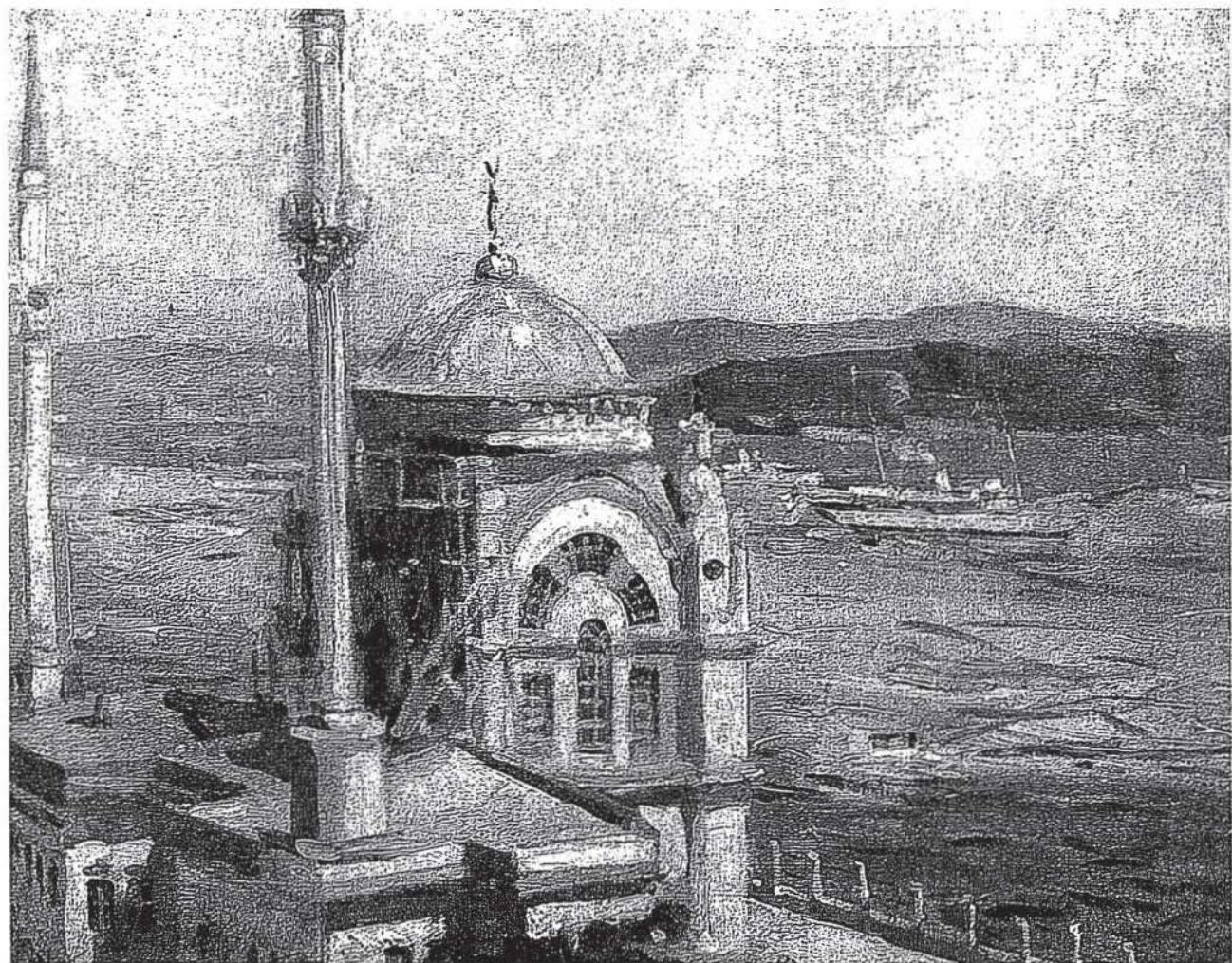
Resimlere konu olan yapılardan biri de, Dolmabahçe Sebili/Mehmet Emin Ağa Sebili ve Çeşmesi'dir. Dolmabahçe'de, Bezmialem Valide Sultan Camisi'nin karşısında yer alan yapı, 1740'ta Sipahiler Ağası Mehmet Emin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Cephe sebilleri grubuna dahil olan sebil; türbe, hazire, çeşme, mektep, hamam ve dükkanlardan meydana gelen küçük bir külliye dahil iken, bugün külliyenin sadece sebil, hazire ve çeşmesi ayakta durmaktadır. Bu yapılar topluluğunun merkezinde yer alan sebiliin iki yanında, simetrik bir düzen-

20

20 Naci Kalmukoğlu, *Dolmabahçe Camii*, tuval üzerine yağlıboya,
24 x 36 cm., Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu.

21 Naci Kalmukoğlu, *Dolmabahçe Camii*, tuval üzerine yağlıboya,
31 x 39 cm., Taviloğlu Koleksiyonu.

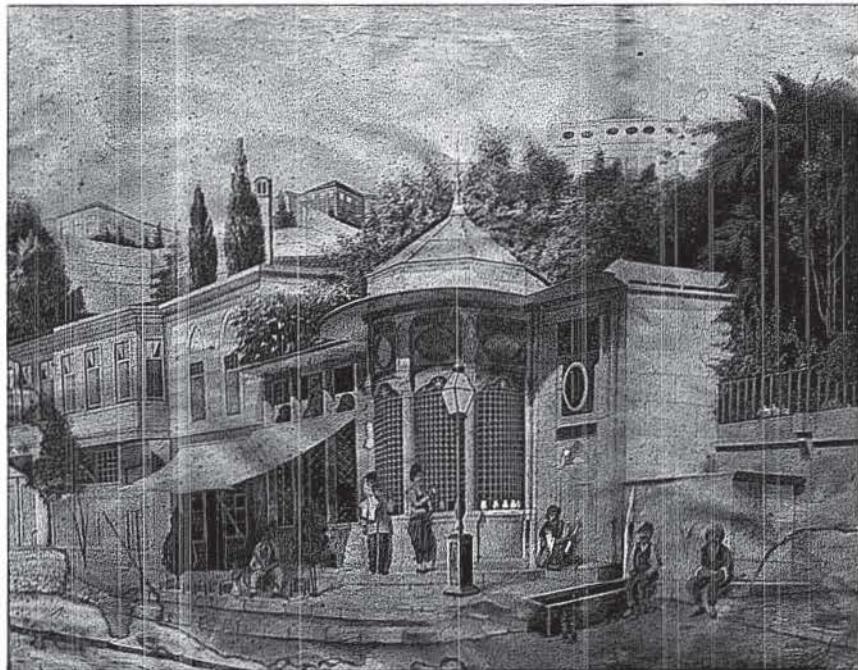

21

leme ile kemer ve süsleme özellikleri aynı olan bir çeşme ve hazırlere giriş kapısı yer alır. Yapı, 1937 yılında, Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan II. Türk Tarih Kongresi nedeniyle²¹ onarım görmüştür. 1957 yılında, Dolmabahçe Meydanı'nın tamiri, yeni yol yapımı nedeni ile hazırlı, mektep, dükkan ve sebil yıktırılmış ve sadece sebil ile müstemilati yeniden kurulmuştur. 1964 yılında, sebil ile müstemilati tekrar söküllererek daha geriye alınmıştır.²² Günümüzde yol kenarında kalan sebil, hazırlesiyle birlikte iyi durumdadır.

Miralay Cemal, Dolmabahçe Sebili/Mehmet Emin Ağa Sebili ve Çeşmesi, hazırlı ve günümüzde ulaşmayan iki katlı yapıları ve resmin sağındaki yalaklı çeşme grubunu resmetmiştir. Miralay Cemal'in resmi, fotoğrafstan²³ çalıntı anlaşılmaktadır. Resimde de görüldüğü gibi, çeşme ve hazırlı duvarıyla aynı saçılı paylaşan sebil, bağlı bulunduğu cepheden yarı yuvarlak olarak dışa tasarım ve üzeri, çokgen kasnak tizerinde yükselen piramidal külahlala örtülüdür. Sebilin tezgah kısmı üzerinde, mermer sütunlar arasında, Rokoko karakterli oldukça dekoratif S ve C'lerden oluşan kemelerle sahip pencere açıklıkları bulunur. Demir

22 Miralay Cemal, *Dolmabahçe Sebili*,
kağıt üzerine suluboya, 63,5 x 79 cm.,
MSGŞÜ İRHM Koleksiyonu.

parmaklı pencere açıklıklarının su verme aralıklarında sıra sıra su tasları diziliyor ve bu taslarla su içen iki figür, sebilin fonksiyonunu sürdürdüğünü gösterir.

Sebilin sol tarafında görülen iki katlı yapılar, günümüzde ulaşmayan ve alt katı dükkan olan sibyan mektebi ile yanındaki tekke binasıdır.²⁴ Üst kısımda görülen yapılar ise Ayazpaşa konaklarıdır.²⁵

Mermerden konik külahlı sebilin rokoko karakterli kemeri pencere açıklıklarını örtten yaldız boyalı madeni parmaklıklar, yaldızsız olarak günümüzde de olmasına karşılık, kemer alınlıklarına gelen yerde bunları taçlandıran dekoratif şebekelerden hiçbir iz kalmamıştır. Hazirenin önündeki branda saçak ve altındaki tabureler ile burada oturan figürler, buranın bir açık kahve olarak kullanıldığını gösterir.

Sanatçısı bilinmeyen, tuval üzerine yağlıboya tablo, Miralay Cemal'in resmi ile hemen hemen aynı görünümü sunar. Miralay Cemal'den farklı olarak, fotoğrafın resme aktarılmasında ve figürlerde farklılık vardır. Kullanılan malzemenin getirdiği farklılıkla, Miralay Cemal'in suluboya resmine göre, burada kullanılan yağlıboyanın dolayısıyla daha keskin kontur-

lar ve renklerle daha gerçekçi bir görünüm sunulmaktadır. Miralay Cemal'in suluboya resmi gibi bu yağlıboya tablonun da belgesel değeri vardır. Her iki resim, sebil ve çevresinin günümüze ulaşmayan özgün halini yansitan görsel belge niteliğine sahiptir.

Yukarıda incelenen değişik örneklerde de görüldüğü gibi, sanatçıların resimleri, Dolmabahçe Sarayı ve çevresinde yaşanan değişimi gözler önüne sermektedir, günümüze ulaşan ve ulaşamayan yapılar için görsel belge ve arşiv oluşturacak niteliktir.

DİPNOTLAR

- 1 Mustafa Cezar, *Ottoman Başkenti İstanbul*, İstanbul: 2002, s. 555.
- 2 Antoine Ignaze Melling, *Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore*, Paris: 1819, pl. no:28.
- 3 *Dolmabahçe Sarayı*, (ed. Ömer Taşdelen - Aydan Gürün), İstanbul: 2005, s.18.
- 4 Saray kompleksindeki yapılar için bkz. *Dolmabahçe Sarayı*, s. 28.
- 5 Yıldız Albümleri'nde 1891 tarihli Kargopoulo'nun bir fotoğrafı aynı görünümü sunar. Yağlıboya tabloda ve fotoğrafta, Dolmabahçe Saat Kulesi görülmemektedir. Sarayın Hazine Kapı ile Dolmabahçe Camisi arasında kalan Dolmabahçe Saat Kulesi, Sultan II. Abdülhamid tarafından 1890-1894 yılları arasında inşa ettirildiğine göre, sanatçı Saat Kulesi'nin inşasından önceki görünümü aktarmıştır.
- 6 IRCICA, 90530/1, Fotoğraf: Kargopoulo, 1891.
- 7 Dolmabahçe Sarayı kompleksi vaziyet planı için bkz. *Dolmabahçe Sarayı*, s. 29.
- 8 Deniz Esemenli, *Ottoman Sarayı ve Dolmabahçe Sarayı*, İstanbul: 2002, s. 218.
- 9 Afife Batur, "Dolmabahçe Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul: 1994, s. 88-89.
- 10 Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu, Sultan Abdülmecid tarafından inşa edilir ve Ocak 1859'da resmi açılışı yapılır. 1863 yılında tiyatronun içi kısmen yanar ve tamir edilmeyen bina harap halde kahr. Sonrasında bir süre tütün deposu olarak kullanılır ve 1939 yılında Ayaspaşa-Dolmabahçe yolu düzenlenmesi sırasında yıkılır. Suha Umur, "Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul: 1994, s. 96-97.
- 11 Deniz Esemenli, *age*, s. 219-220.

23 Anonim, *Dolmabahçe*, tuval üzerine yağlıboya, 55.5 x 78 cm., Taviloğlu Koleksiyonu.

- 12 Saat Kulesi ile cami arasındaki alanda, sarayın Seraskerlik makamıyla bağlantısını sağlamak amacıyla kullanılan Serasker Dairesi vardı. Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, İstanbul: 1991, s. 326.
- 13 Çelik Gülersoy, *Dolmabahçe Çağlar Boyu İstanbul Görünümleri III*, İstanbul: 1984, s. 130.
- 14 Çelik Gülersoy, *age*, s. 132.
- 15 Sema Öner, "Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular", *Milli Saraylar 1994/1995*, s. 118-119. (114-135)
- 16 Deniz Esemenli, *age*, s. 221.
- 17 Bkz. Behçet Ünsal, "İstanbul'un İman ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırması ve İncelemeleri II*, İstanbul: 1969, s. 57. 1937'deki imara kadar caminin avlu duvarı ve muvakkithane özgün konumunu koruduğuna göre, tablo da yıkım çalışmalarından önceki tarihlerde yapılmıştır. Çelik Gülersoy, Lütfi Kırdar'in imar hareketleri zamanında meydan düzenlenmesi, tramvay caddesi genişletmesi yapılrken 1948'de çevre duvarının tamamen kaldırıldığını belirtir. Çelik Gülersoy, *age*, s. 19.
- 18 Kabataş iskelesinde Lodos fırınlarından etkilenen kayıklar için Sultan Abdülmecid tarafından 1850'de yaptırılan limanın hatırası olarak diktilmiştir. Dört tarafında sütunlar olan abidenin, denize ve yola bakan cephelerinde limanın faydalı ve Sultan Abdülmecid'e övgüler sunan 1267 tarihli kitabe vardır. Haluk Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul, Eserleri, Olayları, Kültürü*, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 2005, s. 121.
- 19 Behçet Ünsal, bu kitabınen 1957'de doldurulan Kabataş limanının dalgakuran duvarının orta yerinde dikili olduğunu belirtir. Behçet Ünsal, *agm*, s. 54.
- 20 Örneklerle Türk Resim ve Heykel Sanatı, (Haz.: Sezer Tansuğ), İstanbul: 1979, eserin sayfa numarası yok.
- 21 Aziz Ogan, "İstanbul Çeşme ve Sebilleri", *Yeni İstanbul*, 25 Kasım, 1951, s. 5.
- 22 Behçet Ünsal, *agm*, s. 57.
- 23 IRCICA, 90763/31, Fotoğraf: Kargopoulos. Mahmud Emin Ağa Sebili adıyla geçmektedir.
- 24 Behçet Ünsal, *agm*, 57. dipnot s. 126.; Çelik Gülersoy, *age*, s. 18.
- 25 Çelik Gülersoy, *age*, s. 20.

KAYNAKÇA

- BATUR, Afife, "Dolmabahçe Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul: 1994, s. 88-89.
- CEZAR, Mustafa, *Osmancı Başkenti İstanbul*, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı, 2002.
- CEZAR, Mustafa, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1991.
- Cihat Burak, İstanbul: Ada Yayınları, 1991.
- Dolmabahçe Sarayı, (Ed.: Ömer Taşdelen - Aydan Gürün), İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınevi, 2005.
- ESEmenLİ, Deniz, *Osmancı Sarayı ve Dolmabahçe Sarayı*, İstanbul: Homer Kitabevi, 2002.
- GİRAY, Kiymet, *Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu*, İstanbul: 2000.
- GÜLERSOY, Çelik, *Dolmabahçe Çağlar Boyu İstanbul Görünümleri III*, İstanbul: İstanbul Kitaplığı, 1984.
- İstanbul Büyüilçeli Belediyesi Resim Koleksiyonu/Greater Istanbul Municipality Painting Collection*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1991.
- İstanbul Deniz Müzesi Resim Koleksiyonu/Istanbul Naval Museum Painting Collection*, İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2004.
- MELLING, Antoine Ignaze, *Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore*, Paris: 1819.
- OGAN, Aziz, "İstanbul Çeşme ve Sebilleri", *Yeni İstanbul*, 25 Kasım, 1951, 5.
- ÖNER, Sema, "Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular", *Milli Saraylar 1994/1995*, s. 114-135.
- Örneklerle Türk Resim ve Heykel Sanatı, (Haz.: Sezer Tansuğ), İstanbul: 1979.
- ŞEHSUVAROĞLU, Haluk, *Asırlar Boyunca İstanbul Eserleri, Olayları, Kültürü*, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 2005.
- T.C. Maliye Bakanlığı Sanat Eserleri Koleksiyonu, Ankara: Maliye Bakanlığı, 1998.
- Tavilojitu Koleksiyonu Türk Resmi, (Ed.: Ferit Edgü), İstanbul: 1997.
- UMUR, Suha, "Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul: 1994, s. 96-97.
- ÜNSAL, Behçet, "İstanbul'un İman ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırması ve İncelemeleri II*, İstanbul: 1969, s. 6-61.